

ANALÝZA ZAMĚSTNANOSTI A NEZAMĚSTNANOSTI VYBRANÝCH SKUPIN POPULACE V DOBĚ EKONOMICKÉ KRIZE

Martina Miskolczi – Jitka Langhamrová

Abstrakt

Vliv ekonomické krize se projevuje i na trhu práce, v úrovni zaměstnanosti a nezaměstnanosti. Příspěvek se věnuje analýze nezaměstnanosti pro vybrané skupiny osob za období 2005–2011: mužů a žen, věkových a vzdělanostních skupin, absolventů a mladistvých, osob zdravotně postižených. Obecně krize přinesla zvýšení nezaměstnanosti, roste počet osob dlouhodobě nezaměstnaných i počet absolventů, kteří jsou dosud bez pracovní zkušenosti a práci nemohou najít. Obě skupiny jsou velice rizikové, protože ztrácejí, respektive nezískají pracovní návyky. Ukazuje se, že krize zasáhla více muže než ženy, postavení mužů se na trhu práce zhoršilo více v porovnání s ženami, protože krize se projevila zejména ve zpracovatelském průmyslu, méně ve službách. Rovněž více jsou zasaženi mladí lidé (absolventi škol, mladiství do 18ti let, mladí lidé do 29 let), jejich podíl ve skupině nezaměstnaných roste. Při hlubší analýze by bylo patrné, že se jedná o zhoršení ve všech krajích ČR. Krize ještě více znevýhodňuje osoby bez pracovní zkušenosti nebo s velmi krátkou pracovní zkušeností. Absolventi navíc nastupují za nižší platy, než tomu bylo před 4 lety. Z dalších skupin se zhoršilo postavení vysokoškoláků; jejich vzdělání již nezaručuje nalezení ideální práce a setrvání ve vybrané pracovní pozici.

Klíčová slova: zaměstnanost, nezaměstnanost, ekonomická krize, mladiství a absolventi, regionální rozdíly

JEL Code: J01, J11, J21

Úvod

Úroveň zaměstnanosti a nezaměstnanosti se sleduje v každé zemi, protože jde o velmi důležité makroekonomické ukazatele, které ovlivňují výkonnost celé ekonomiky. Zaměstnanost, respektive nezaměstnanost mají velké dopady na politický a sociální směr v zemi a životní úroveň obyvatelstva (Buchtová, 2002). Z makroekonomického pohledu vznikají zaměstnanost a nezaměstnanost na trhu práce při hledání rovnováhy mezi nabídkou

pracovních sil, kterou představují lidé hledající práci, a poptávkou po pracovní síle, kterou tvoří firmy a instituce hledající zaměstnance (Mach, 1998; Holman, 2001).

1 Pojmy zaměstnanost a nezaměstnanost

„Za ekonomicky aktivní, neboli za pracovní sílu, jsou (dle mezinárodně používané definice ILO) považováni zaměstnaní a nezaměstnaní lidé (ve věku 15 let a více).“ (Absolventi škol a trh práce, 2009)

Pro sledování nezaměstnanosti jsou důležité faktory nedobrovolnosti (nezaměstnaná osoba je bez práce nedobrovolně, práci chce), aktivity (práci aktivně hledá) a dostupnosti (je schopna okamžitě nastoupit do práce při nabídce vhodného pracovního místa). Na trhu práce existuje i skupina lidí, kteří práci nehledají, jsou nezaměstnaní dobrovolně. Ti by neměli do statistik nezaměstnanosti spadat.

1.1 Měření a výpočet nezaměstnanosti

Míra zaměstnanosti ukazuje podíl zaměstnaných osob (zaměstnanci, podnikatelé a spolupracující rodinní příslušníci, osoby na mateřské nebo rodičovské dovolené atp.) z celkové pracovní síly.

Pro měření a sledování nezaměstnanosti v České republice se používá poměrový ukazatel míra nezaměstnanosti, počítaný dvěma způsoby:

- Okresní úřady práce (ÚP) registrují uchazeče o zaměstnání podle bydliště, měsíční souhrny jsou až po úroveň obcí s rozšířenou pravomocí publikovány Ministerstvem práce a sociální věcí České republiky (MPSV ČR). Míra nezaměstnanosti se počítá jako podíl počtu dostupných uchazečů o zaměstnání evidovaných na ÚP a pracovní síly (tj. celkový počet zaměstnaných v národním hospodářství včetně pracujících cizinců plus počet registrovaných dosažitelných uchazečů o zaměstnání; počítá se jako klouzavý průměr za poslední čtyři čtvrtletí, respektive za posledních dvanáct měsíců). Ve výpočtu došlo v červenci 2004 ke změně v čitateli právě tím, že se místo celkového počtu registrovaných uchazečů nyní uvádí jen uchazeči dostupní, což odpovídá doporučením ILO a Eurostatu. To mělo za následek snížení míry nezaměstnanosti o zhruba jeden procentní bod. Výsledkem je tzv. *registrovaná míra nezaměstnanosti*.
- Český statistický úřad provádí periodické čtvrtletní Výběrové šetření pracovních sil (VŠPS) na vzorku 0,6 % trvale obydlených bytů a více než 50 tisíc osob 15ti letých a starších. (Metodické popisy ukazatelů VŠPS, 2010). Respektuje při tom definice ILO a

doporučení Eurostatu. Zjišťuje charakteristiky ekonomické aktivity a neaktivity a další ad-hoc otázky. Výsledky výběrového šetření se převažují na celkovou populaci ČR podle statistik obyvatelstva a salda migrace a prezentují se jako průměrné údaje za hodnocené čtvrtletí. Zde zjištěný podíl nezaměstnaných z úhrnu ekonomicky aktivního obyvatelstva (ve jmenovateli jsou zaměstnaní a nezaměstnaní) se nazývá *obecná míra nezaměstnanosti*.

Rozdíly obou metod vyplývají z existence osob, které se registrují na úřadu práce s cílem získat podporu v nezaměstnanosti, aniž práci skutečně hledají (buď pracují neoficiálně, nebo nemají zájem pracovat – ti jsou ekonomicky neaktivní), dále osob, které se neregistrují, ačkoliv práci chtějí, a také z rozdílnosti definice nezaměstnané osoby. (Havlíček-Králíček, 2007)

Míra ekonomické aktivity se určuje jako podíl ekonomicky aktivních osob (zaměstnaných plus nezaměstnaných) v celkové populaci ve věku 15 let a více.

1.1 Data použitá k výpočtům

V dalším textu je přednostně jako zdroj dat využívána statistika úřadů práce dostupná na Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR. Zaměstnanost i nezaměstnanost mají sezónní charakter, ovšem pro srovnání jsou používána data vždy ke konci kalendářního roku, tedy ve stejném období, s výjimkou konce roku 2011, který není dosud k dispozici.

2 Ekonomická krize a její dopad na trh práce

Datování ekonomické krize pro Českou republiku lze zasadit do čtvrtého čtvrtletí roku 2008 až doposud. Někteří ekonomové hovoří o přerodu dluhové či finanční krize do ekonomické recese během roku 2011, čemuž nasvědčují nepříznivé prognózy na roky 2011 a 2012. Před krizí dosahovala ekonomika ČR několikaprocentních meziročních růstů reálného HDP, a to zejména v letech 2005 (6,8 %), 2006 (7,0 %) a 2007 (5,7 %). V roce 2008 vzrostl HDP v porovnání s rokem 2007 o 3,1 %.

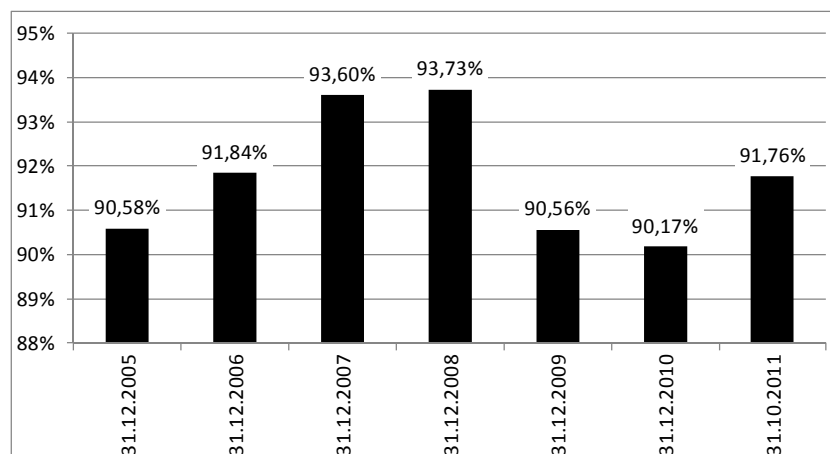
3 Analýza zaměstnanosti a nezaměstnanosti

3.1 Vývoj zaměstnanosti a nezaměstnanosti v ČR od roku 2005

Míra zaměstnanosti v České republice kopíruje průběh ekonomické krize. Vysoká míra zapojení ekonomicky aktivních osob do práce byla daná nabídkou pracovních míst, jež

vyvolal růst ekonomiky. Nejvyšší hodnoty dosáhl ukazatel míra zaměstnanosti v roce 2008 (k 31. 12. 2008 bylo zaměstnáno 93,7 % ekonomicky aktivních osob), ekonomika navíc přijímala i velké množství cizinců.

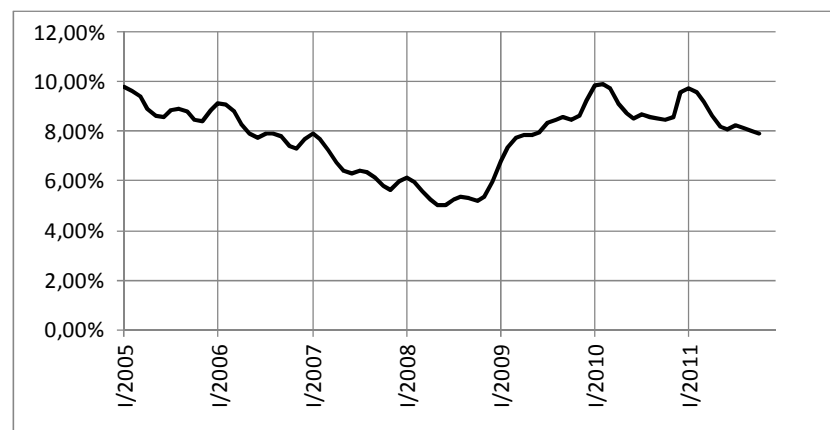
Obr. 1: Vývoj míry zaměstnanosti v ČR, 2005-2011

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, vlastní výpočet

Vývoj míry nezaměstnanosti, jako doplněk do podílu z pracovní síly, má přesně opačný trend. Na následujícím grafu jsou zobrazena data v měsíčním členění, takže kromě trendových změn způsobených klesající nezaměstnaností do poloviny roku 2008 (minima bylo dosaženo v červnu 2008: 5,01 %, což bývá považováno za hodnotu blízkou tzv. přirozené míře nezaměstnanosti) a jejím následným růstem až na úroveň 9,94 % v únoru 2010 a 9,73 % v lednu 2011, lze sledovat sezónní výkyvy opakující se každých 12 měsíců.

Obr. 2: Vývoj míry nezaměstnanosti v ČR, 2005-2011/10 (měsíční data)

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

3.2 Analýza nezaměstnanosti dle pohlaví

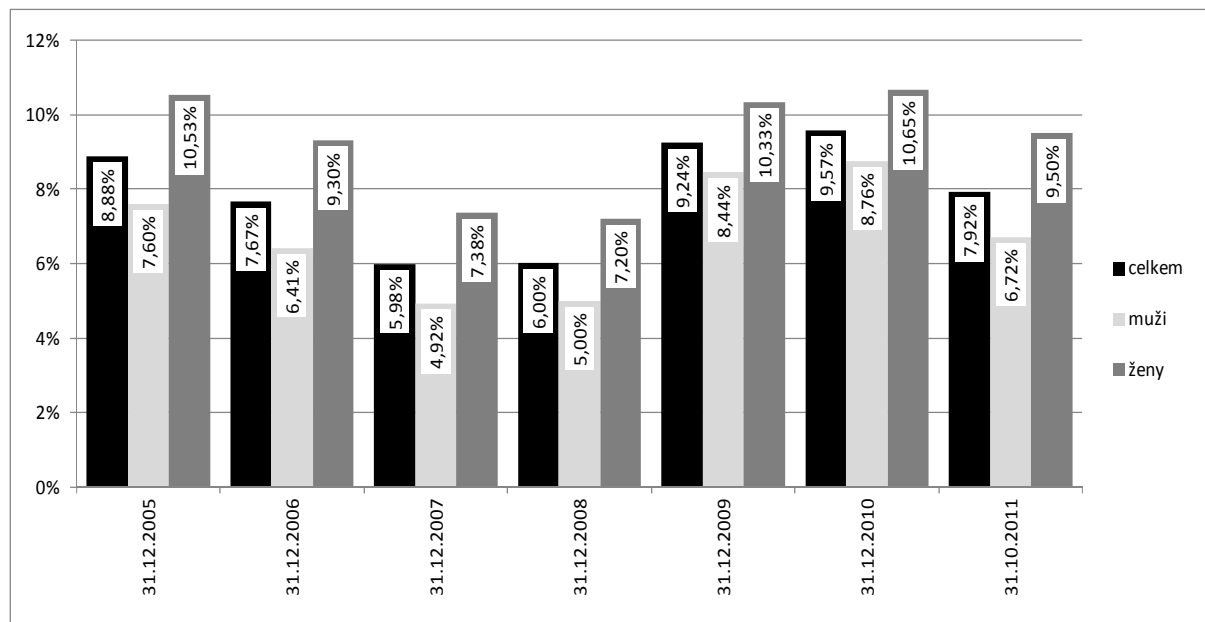
Míra nezaměstnanosti mužů je vždy nižší v porovnání s mírou nezaměstnanosti žen, a to jak během ekonomicky příznivého období (ekonomický růst), tak během ekonomické krize a recese.

U mužů lze ale odhalit vyšší dopad krize: v době příchodu krize, na konci roku 2008, se míra nezaměstnanosti mužů již zvýšila o 1,6% (o 0,08 procentního bodu) v porovnání s koncem roku 2007, zatímco u žen se ještě snižovala, a to o 2,4 % (o 0,18 procentního bodu). V následujícím období na konci roku 2009 se míra nezaměstnanosti mužů zvýšila o 68,8 % (o 3,44 procentního bodu) a u žen jen o 43,5 %, tj. o 3,13 procentního bodu. Další zvyšování ke konci roku 2010 je stále u mužů vyšší – o 3,8 % ve srovnání se zvýšením o 3,1 % u žen.

Tento horší dopad krize je vysvětlován působením krize zejména v průmyslových, tj. výrobních odvětvích, kde bylo zaměstnáno více mužů. Obory z terciární sféry, služby, byly zasázeny méně.

Současně je vidět, že rozdíl mezi muži a ženami se v dobách největšího pozorovatelného dopadu krize snižuje: na konci roku 2009 a 2010 činil jen 1,9 procentního bodu, zatímco v předcházejícím období 2,5 až 2,9 procentního bodu.

Obr. 3: Míra nezaměstnanosti v ČR, celkem, muži, ženy, 2005-2011/10

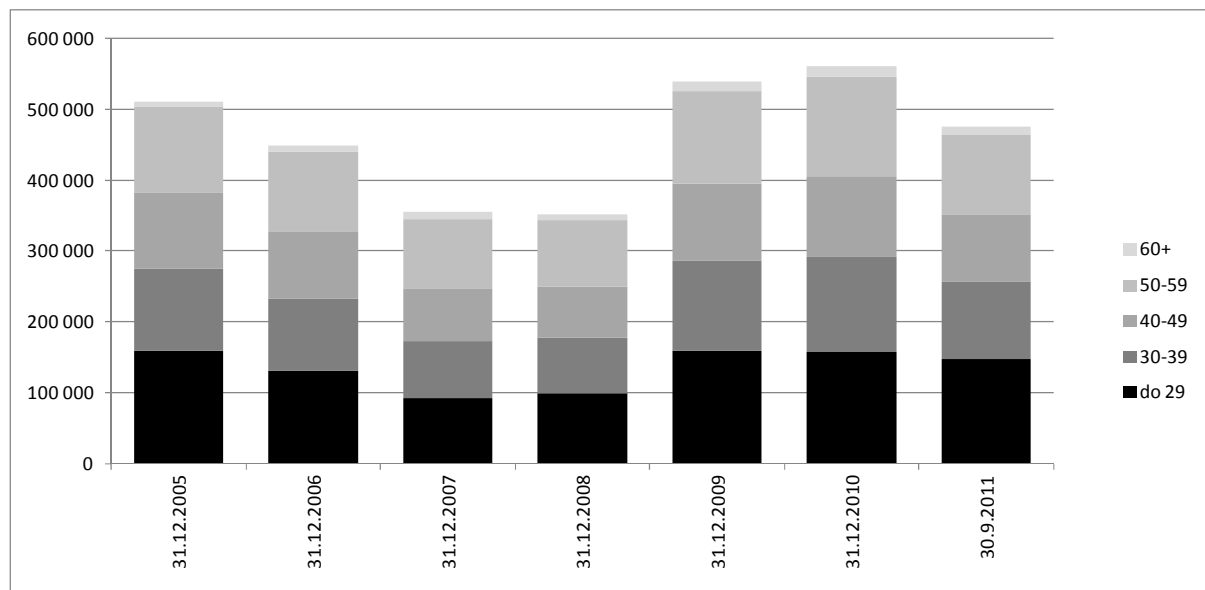

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

3.3 Analýza nezaměstnanosti dle věku a vzdělání

Mezi uchazeči o zaměstnání jsou zastoupeny zejména věkové skupiny 50-59 letých a mladých osob do 29 let. V posledním roce vzrostl podíl mladých osob do 29 let nad 30ti procentní hranici na 31,2 %, z nichž 46 % jsou lidé 20-24 letí, 36 % lidé 25-29 letí a 19 % lidé do 19ti let, z nichž 15 % jsou mladiství do 18ti let.

Obr. 4: Míra nezaměstnanosti v ČR, dle věkových skupin, 2005-2011/9

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, vlastní výpočet

Tab. 1: Struktura uchazečů o zaměstnání dle věku, ČR, 2005-2011/9

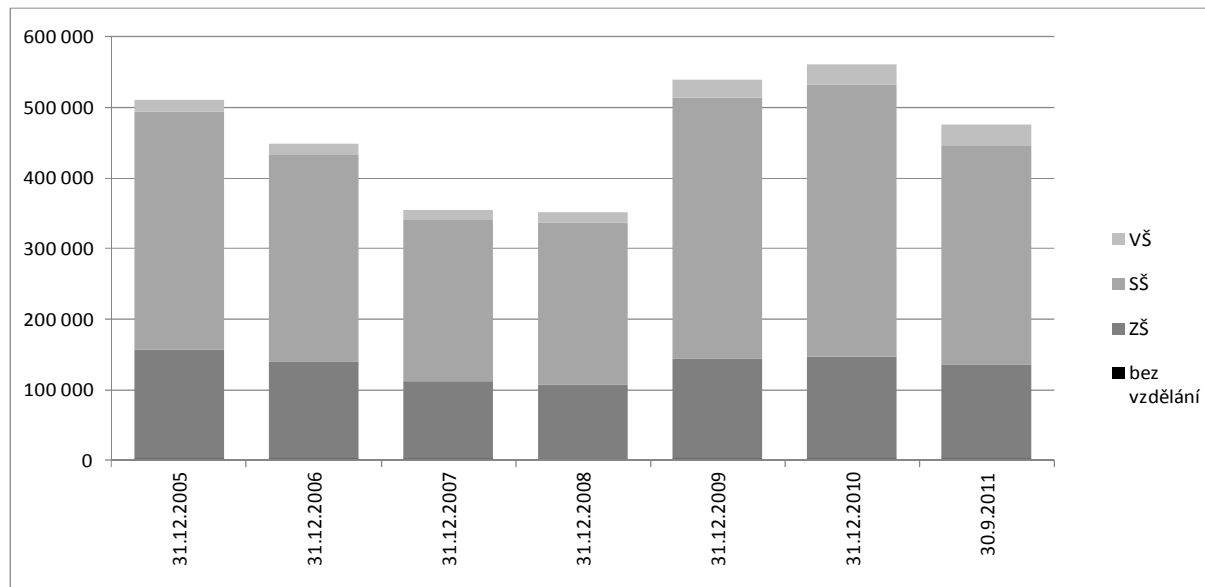
	do 29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60 a více let
31. 12. 2005	31,1%	22,6%	21,1%	23,8%	1,3%
31. 12. 2006	29,1%	22,8%	21,0%	25,4%	1,8%
31. 12. 2007	25,9%	22,6%	20,9%	28,1%	2,6%
31. 12. 2008	28,0%	22,6%	20,2%	26,6%	2,7%
31. 12. 2009	29,4%	23,7%	20,0%	24,4%	2,4%
31. 12. 2010	27,9%	23,9%	20,5%	25,0%	2,7%
30. 9. 2011	31,2%	22,9%	20,1%	23,5%	2,2%

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, vlastní výpočet

Ve struktuře uchazečů o práci dle vzdělání je patrný nárůst podílu vysokoškoláků, například za poslední tři čtvrtletí vzrostl podíl osob s vysokoškolským vzděláním o 1,2 procentního bodu, naopak relativně méně jsou ve skupině nezaměstnaných zastoupeny osoby bez vzdělání

nebo se základním vzděláním. Jednoznačně největší část však stále tvoří osoby se středoškolským vzděláním, více než dvě třetiny.

Obr. 5: Míra nezaměstnanosti v ČR dle vzdělání, 2005-2011/9

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, vlastní výpočet

Tab. 2: Struktura uchazečů o zaměstnání dle vzdělání, ČR, 2005-2011/9

	bez vzdělání	ZŠ	SŠ	VŠ
31. 12. 2005	0,6%	30,0%	66,0%	3,4%
31. 12. 2006	0,7%	30,7%	65,1%	3,5%
31. 12. 2007	0,7%	30,9%	64,5%	3,9%
31. 12. 2008	0,6%	29,6%	65,2%	4,5%
31. 12. 2009	0,5%	26,2%	68,7%	4,7%
31. 12. 2010	0,5%	25,8%	68,6%	5,1%
30. 9. 2011	0,6%	27,9%	65,2%	6,3%

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, vlastní výpočet

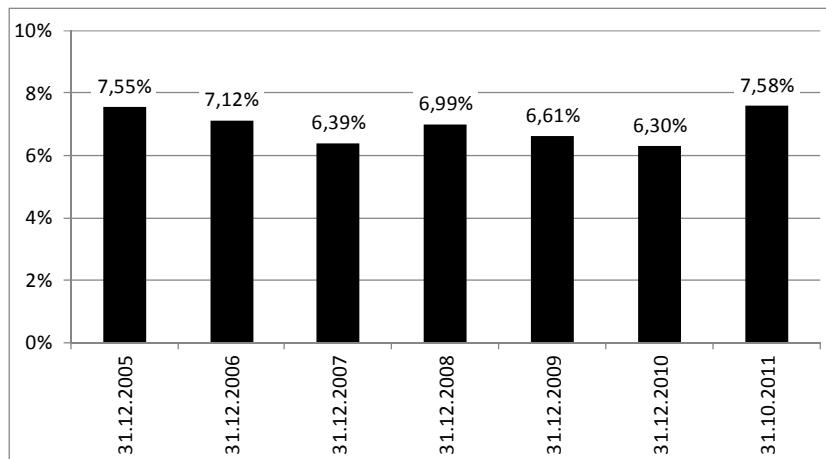
3.4 Analýza nezaměstnanosti absolventů a mladistvých

Z celkového počtu uchazečů o práci registrovaných na úřadech práce je v posledních letech stabilní část 6,3 % až 7,6 % absolventů škol a mladistvých, tj. osob do 18 let věku, v absolutním vyjádření se jedná o 22 až 39 tisíc mladých lidí. Většinu z tohoto počtu tvoří absolventi (průměrně 84,4 %), menší část mladiství (průměrně 15,8 %; některé osoby jsou vedeny v obou kategoriích).

Absolventi a mladiství patří mezi osoby se zvýšenou péčí ze strany úřadů práce, stejně jako ženy, ženy před a po porodu (do 9 měsíců po porodu), kojící ženy, osoby pečující o

dítě do 15 let, lidé se změněnou pracovní schopností, osoby sociálně, národnostně a jinak vyloučené, osoby vyžadující zvláštní pomoc, uchazeči s evidencí delší než 5 měsíců.

Obr. 6: Podíl absolventů a mladistvých z uchazečů o zaměstnání v ČR, 2005-2011/10

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

Tab. 3: Přehled počtů a podílů absolventů a mladistvých z celkového počtu uchazečů o zaměstnání, ČR, 2005-2011/10

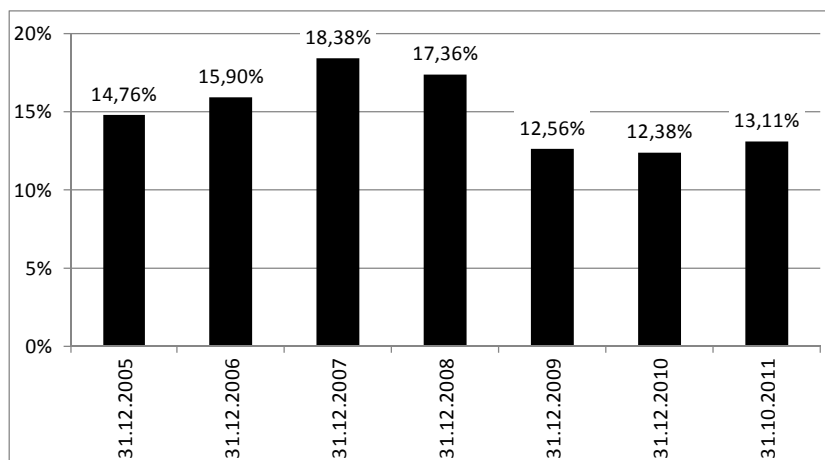
	celkový počet uchazečů o zaměstnání	z toho absolventi a mladiství	z toho absolventi	z toho absolventi (%)	z toho mladiství	z toho mladiství (%)
31. 12. 2005	510 416	38 545	33 288	86,4%	5 387	14,0%
31. 12. 2006	448 545	31 955	26 864	84,1%	5 192	16,2%
31. 12. 2007	354 878	22 680	17 792	78,4%	4 953	21,8%
31. 12. 2008	352 250	24 634	19 716	80,0%	4 981	20,2%
31. 12. 2009	539 136	35 612	30 738	86,3%	4 941	13,9%
31. 12. 2010	561 551	35 357	30 821	87,2%	4 585	13,0%
31. 10. 2011	470 618	35 667	31 540	88,4%	4 185	11,7%

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, vlastní výpočet

3.5 Analýza nezaměstnanosti dle změněné pracovní schopnosti / zdravotního postižení

Z celkového počtu uchazečů o práci registrovaných na úřadech práce je aktuálně sledováno 13,1 % osob se změněnou pracovní schopností / osob zdravotně postižených (definice dle § 67 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti). Tento podíl byl v letech ekonomického růstu až na úrovni 18,4 %. Neznamená to ovšem, že by se snížil počet osob se ZPS v evidencích, ale zvyšuje se celkový počet nezaměstnaných. V absolutním vyjádření počet osob se ZPS kolísá mezi 60 a 75 tisíci osob. Snižování v roce 2011 je způsobeno změnou v definici postižení a přísnějším posuzováním.

Obr. 7: Podíl osob se ZPS z uchazečů o zaměstnání v ČR, 2005-2011/10

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

Závěr

Vliv ekonomické krize je patrný na trhu práce, při sledování zaměstnanosti a nezaměstnanosti. Při analýze ukazatelů z ministerstva práce a sociálních věcí ČR, které monitoruje registrované uchazeče o zaměstnání, je patrné, že se zhoršilo postavení mužů více než postavení žen, protože krize zasáhla hlavně zpracovatelský průmysl a méně služby. Rovněž více jsou zasaženi mladí lidé (absolventi škol, mladiství do 18ti let, mladí lidé do 29 let), jejich podíl ve skupině nezaměstnaných roste vyšším tempem než u jiných věkových skupin. Při hlubší analýze by bylo patrné, že se jedná o zhoršení ve všech krajích ČR. Krize ještě více znevýhodňuje osoby bez pracovní zkušenosti nebo s velmi krátkou pracovní zkušeností. Ze skupin rozdělených dle vzdělání se zhoršilo postavení vysokoškoláků; jejich vzdělání již nezaručuje nalezení ideální práce a setrvání ve vybrané pracovní pozici.

Poděkování

Zpracováno za podpory výzkumného projektu 2D06026 Reprodukce lidského kapitálu (RELIK) financovaného MŠMT v rámci Národního programu výzkumu II a za podpory výzkumného projektu F4/29/2011 Analýza stárnutí obyvatelstva a dopad na trh práce a ekonomickou aktivitu, financovaného VŠE v Praze.

Literatura

- Absolventi škol a trh práce*. Informační systém o uplatnění absolventů škol na trhu práce.
[Online] 2009/10 [Cit. 3. 10. 2011]. Dostupné na WWW:
<<http://www.infoabsolvent.cz/TematickyKatalog/SStranka.aspx?KodStranky=0.0.06>>
- BUCHTOVÁ, B. a kol. 2002. *Nezaměstnanost – psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada Publishing, 2002. 240 s. ISBN 80-247-9006-8.
- HAVLÍČEK, D. – KRÁLÍČEK, T. 2007. *Jak měřit nezaměstnanost? V České republice se používají dvě základní metodiky pro měření nezaměstnanosti. Která je ta správná?* Server iHNed.cz. [Online] 3. 8. 2007 [Cit. 12. 2. 2010]. Dostupné na WWW:
<http://ekonomika.ihned.cz/c3-21746810-001000_d-jak-merit-nezamestnanost>
- HOLMAN, R. 2001. *Ekonomie*. 2. vyd. Praha: C.H.Beck, 2001. 714 s. ISBN 80-7179-387-6.
- MACH, M. 1998. *Makroekonomie II pro magisterské (inženýrské) studium 1. a 2. část*. Praha: Melandrium, 1998. ISBN 80-86175-18-9.
- Metodické popisy ukazatelů VŠPS*. 2010. Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků VŠPS. Trh práce a mzdy, ČSÚ. [Online] 10. 5. 2010 [Cit. 10. 6. 2010] Dostupné na WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zam_vsps>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Integrovaný portál MPSV. Zaměstnanost. Statistiky. Nezaměstnanost – čtvrtletní, měsíční*. [Online] 5. 11. 2011 [Cit. 5. 11. 2011]. Dostupné na WWW: <<http://portal.mpsv.cz/sz>>
- Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti*

Kontakty

Ing. Mgr. Martina Miskolczi, MBA
Katedra demografie
Fakulta informatiky a statistiky
Vysoká škola ekonomická v Praze
Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3
Česká republika
Tel.: +0420 602 609 830
E-mail: martina.miskolczi@vse.cz

doc. Ing. Jitka Langhamrová, CSc.
Katedra demografie
Fakulta informatiky a statistiky
Vysoká škola ekonomická v Praze
Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3
Česká republika
Tel.: +0420 224 095 247
E-mail: langhamj@vse.cz